

boek besprekingen

Dorian de Haan

STANDAARDTAAL LEREN OP SCHOOL

'Deze studie is gemaakt vanuit de overtuiging dat het zeer wenselijk zou zijn dat de taalwetenschap een grotere relevantie voor de onderwijspraktijk zou hebben dan veel linguïsten vanuit hun attitude tegenover het object van hun wetenschapsbeoefening daaraan willen, en veel leerkrachten op grond van hun ervaringen daaraan kunnen toekennen', aldus A. Hagen in zijn proefschrift *Standaardtaal en dialectsprekende kinderen*.

Over de mate waarin hij met zijn studie de kloof heeft overbrugd geeft hij aan te hopen dat hij een bijdrage heeft geleverd aan een taalmodel dat het onderwijs wat te bieden heeft, namelijk een taalmodel dat alle aspecten van communicatief vermogen, het taalkundig repertoire van een individuele spreker én dat van de taalgemeenschap bevat. Zijn bevindingen over de betekenis van zijn specifieke onderwerp — monitoring van taalgebruik — noemt hij 'ongetwijfeld nog zo rudimentair dat het een illusie zou zijn te menen dat ze in dit stadium van wetenschappelijke reflectie van direct nut zouden kunnen zijn voor de praktijk van het onderwijs'. Maar, Hagen hoopt wel dat deze bevindingen taalpedagogen kunnen 'helpen bij het bepalen van hun houding tegenover het taalgebruik' van dialectsprekende kinderen die op school de standaardtaal moeten leren.

Daarmee geeft Hagen ons inziens de betekenis

van zijn studie voor het onderwijs goed weer. Zijn onderzoek verdiept het inzicht in het proces van verwerving en in het gebruik van de standaardtaal op school, en kan daardoor de houding van leerkrachten beïnvloeden.

In een helder, maar compact, overzicht stelt hij voor het onderwijs belangrijke discussies rond het leren van een tweede taal (variëteit) aan de orde. De resultaten van zijn onderzoek geven inzicht in het cognitieve en sociale proces dat het leren van de standaardtaal voor van huis uit dialectsprekende kinderen is.

Taalarmoede, taalverschil en het onderwijs

In zijn overzicht gaat Hagen allereerst na wat de kritiek op de deficiëntie-theorie, waarin men het niet-standaardtaal spreken interpreteerde als taaltekort, het onderwijs heeft geboden. De vaststellingen van diverse onderzoekers dat kinderen met een streek- of stadsdialect een volwaardig taalsysteem bezitten, dat niet minder maar anders is dan de standaardtaal, heeft leerkrachten tot nu toe weinig houvast gegeven wat betreft hun *taaldidactiek*. De 'verschil'-theorie heeft zeker de *houding* van leerkrachten positief beïnvloed: in het onderwijs is min of meer wel doorgedrongen dat het afkeuren van de eigen taal van kinderen ver-

werkelijk is. Maar een definitief antwoord welke benadering van het dialectspreken en standaardtaal-leren van kinderen nu de meest juiste is, hebben taalkundigen niet kunnen geven. Dat geldt ook de studie van Hagen zelf. In Europa is het onderzoek, zo constateert Hagen, te veel opgezet om de gevolgen van het dialectspreken op de schoolvorderingen van kinderen te meten; te weinig toegespitst op vragen over de wijze waarop het dialect hulp- dan wel voertaal kan zijn in het onderwijs en over de manier waarop kinderen de standaardtaal leren hanteren.

Vervolgens kijkt Hagen naar analyses waarin standaardtaal leren wordt vergeleken met het leren van een tweede taal. Het blijkt dat een dialect gebaseerd op de 'contrastieve analyse', waarbij verschillen en overeenkomsten tussen de eerste en tweede taal voor de didactiek worden benadrukt, voor het leren van de standaardtaal niet voldoet: er ligt teveel nadruk op de taalstructuur, te weinig op het 'taal-leren door taal hanteren'. Daarnaast spelen attitudes rond het leren van de standaardtaal een centrale rol. Dialectsprekende kinderen kunnen bovendien als gevorderde 'tweede taal'-leerders worden beschouwd. Maar de belangrijke lijnen vanuit sociolinguïstisch onderzoek zoals ze door het tweede-taalonderzoek zijn opgenomen — bijvoorbeeld het belang van sociaal-culturele processen in de taalverwerving en van cognitieve strategieën van kinderen — zijn echter niet doorgetrokken naar de theorie van het tweede-dialectleren.

Hagen kenschetst de onvolkomenheden in de standaardtaal-productie als het kernprobleem van dialectsprekende kinderen, met name het onvermogen de standaardtaal op een consistente manier te spreken. Inzicht in hoe de kinderen de standaardtaalproductie vóór of tijdens het uitspreken controleren of bewaken, kan een verklaring bieden voor een aantal van deze onvolkomenheden.

Naar een monitor-theorie van taalgebruik

'Monitoring' is 'een cognitieve strategie gericht op het bewaken van op een optimale communicatie gerichte taalproductie, of — in gevallen waar geen directe communicatie in het geding is — van de specifieke niet-communicatieve doelen van de taalproductie (bijvoorbeeld bij taalleer- of taalreflectietaken)'. Er zijn verschillende soorten te onderscheiden. Kinderen zouden al zeer jong de

interactie met anderen leren bewaken, dat wil zeggen: in hun taalgebruik weten ze al vroeg rekening te houden met de hoorder, de situatie e.d. Vervolgens leren ze hun taal aan te passen op de *inhoud*: de aandacht is daarbij gericht op het overkomen van de betekenis. Tenslotte krijgen kinderen oor voor de *vorm* van hun uitingen; deze laatste soort monitoring noemt Hagen *normatief*. Op school is er vooral voor deze normatieve monitoring plaats ingeruimd, zichtbaar in het gestuurde taal-leren. Maar kinderen kunnen op school ook leren aandacht te ontwikkelen voor het inhoudelijke niveau: het schoolregister vereist een andere manier van praten over de werkelijkheid en dat moet je dus in de gaten houden bij het praten in de klas.

Buiten school is de aandacht voor het leggen van sociale relaties — waarbij de interactionele monitoring een rol speelt — en het uitdrukken van ideeën en inhouden — waar referentiële inhoudelijke monitoring aan te pas komt — centraal. Hagen rekent deze vormen tot het '*normale*' gedragsmodel. Het zorgen voor correcte taalvormen is ondergeschikt aan de aandacht voor deze taalfuncties, het behoort tot het '*normatief*' gedragsmodel.

De stelling van Hagen is nu dat kinderen die van huis uit dialect spreken 'geen onversneden standaardtaal gebruiken, maar een taal waarin zich inhouden het beste laten uitdrukken, en waarmee de interactie met andere sprekers uit de eigen gemeenschap het adequaatst onderhouden kan worden. Die taal zal als regel gekenmerkt worden door code-switching — het overschakelen van de ene op de andere taalvariëteit. In het normaal taalgedragsmodel is het taalgebruik van dialectsprekers niet minder vloeiend dan dat van standaardtaalsprekers. De verschuiving naar een normatief gedragsmodel (...) zal (...) de consistentie van de standaardtaal verhogen, maar tevens linguïstische onzekerheid, spreekangst en verschijnselen als veilige constructies, aarzelpauzes, normatieve zelfcorrecties e.d. bevorderen'.

Eigen onderzoek

De vraag die Hagen zich stelt is, welke betekenis monitoring heeft voor de verklaring van een aantal taalproductieverschijnselen die een belangrijke rol spelen in de standaardtaalhantering van dialectsprekende kinderen. Als verschijnselen onderzoekt hij code-switching, zelfcorrectie en in-

terferentie (het overbrengen van bepaalde kenmerken van de ene taal naar de andere). Het zwaartepunt in het onderzoek ligt bij de normatieve monitoring: onderzocht zijn de vaardigheden van dialect-sprekende kinderen in de *standaardtaal* en in *schoolse* context, met min of meer *gestuurde* procedures. Gezien de belangwekkende passages over het normale gedragsmodel waarin interactionele en referentiële monitoring het belangrijkste zijn, is dat een beperking, die juist voor onderwijsgeveenden die de nadruk willen leggen op interactionele vaardigheden en verwoorden van ervaringen, wensen, gevoelens en ideeën, wat teleurstellend. Het zou voor hen zeer interessant geweest zijn meer inzicht te krijgen in de aard van de strategieën die kinderen volgen in het bewaken van inhoud en spreker/hoorder-relatie bij hun spontane taalgebruik. Maar goed, daar gaat de studie niet over. Hagen lijkt een voorstander van een 'functioneel bidialectisme' in die zin, dat het dialect wordt gebruikt maar de standaardtaal uiteindelijk de voertaal is in het onderwijs. Hij zoekt naar strategieën die kinderen hanteren om 'onversneden' standaardtaal te gebruiken. Die kunnen misschien aanknopingspunten vormen voor onderwijs in de standaardtaal. De toespitting op een schoolse context waarin de normatieve monitoring de boventoon voert, biedt inzicht in het belang dat kinderen blijkbaar in die situatie hechten aan het gebruik van de standaardtaal. Kort samengevat levert het onderzoek onder meer de volgende gegevens op. Kinderen corrigeren zichzelf in de groeps gesprekken, de meer spontane, ongestuurde taalproductie, meer op de inhoud en in de formele produktietaken (taaloefeningen) meer op de grammaticale vorm. Code-switching komt minder voor naarmate de produktietaak formeler is en een meer gestuurd karakter heeft. Dit heeft alles te maken met situationele aspecten van taalgebruik en met attitude: hoe ouder kinderen worden des te minder verkie-

zen ze het gebruik van het dialect op school. 'Het sociolinguïstisch bewustzijn van zesde-klasers heeft zich meer geacomodeerd aan de domein-specifieke functies van dialect en standaardtaal.' Kinderen hanteren het normatieve gedragsmodel als de situatie ze ertoe dwingt. Wat de interferentie van dialect naar standaardtaal betreft, blijkt dat het onderscheid tussen primaire en secundaire dialectverschijnselen erg belangrijk is. Monitoring is vooral van invloed op de primaire, opvallende en stigmatiserende kenmerken van het dialect; de secundaire kenmerken, die minder in het bewustzijn doordringen en vaak regionaal zijn (in plaats van lokaal) worden minder uit de standaardtaal weggefilterd. Ook voor interferentie geldt dat de toenemende formaliteit en sturing in de situatie de normatieve monitoring activeert.

Hagen wijst er in zijn 'discussie' die het slot van het boek vormt op, dat zijn resultaten verder reiken dan de situatie van de dialectsprekende kinderen in Kerkrade. Daarvoor lijken zijn sociolinguïstische argumenten het meest doorslaggevend: alhoewel de afstand tussen het Kerkraads en het standaard-Nederlands groot is, gaat het bij het handhaven van dialectkenmerken om de *sociale* betekenis die ze hebben, en niet in de eerste plaats om de mate van verschil met de standaardtaal. Het groepsidentificerende karakter van het gebruik van dialectkenmerken bepaalt voor een belangrijk deel de mate waarin mensen hun normatieve monitoring in werking zetten, of ze nu in Kerkrade wonen of in Den Haag of in Antwerpen. Dat inzicht is zowel voor leerkrachten in Kerkrade als voor die in andere plaatsen in België en Nederland van belang.

A. Hagen *Standaardtaal en dialectsprekende kinderen. Een studie over monitoring van taalgebruik*. Muiderberg, Coutinho, 1981. Prijs f 27,50. ISBN 90 6283 567 8

Willem Mooijman ORDELIJK BEZIG ZIJN MET DRAMA

Als je een politieagent nodig hebt in een toneelstuk, moet je daar geen echte politieagent voor nemen, zeggen ze. Die is een politieagent, dus die kan hem niet spelen, is de redenering. Het zal moeilijk zijn om het te bewijzen, maar de

redenering moet wel kloppen. En dan gaat het er niet eens om dat die politieagent wat van acteren zou moeten afweten. Het gaat erom dat degenen die die rol speelt, moet onderzoeken welke kenmerken van het 'politieagent zijn' zij of hij van